

O T.G. Masarykovi – nejde jen o výročí

Michaela Židlická

Je svým způsobem paradoxem, že v době, kdy se přetváří naše společnost po stránce hospodářské, sociální a kulturní, se častěji neobjevily hlubší úvahy o tradicích na které navazujeme, nebo které odmítáme. Odmítli jsme dobu totalitního režimu, ale nevyrovnali jsme se s tradicemi vytvořenými v samostatném státě po roce 1918. Zejména pak s masarykismem, který se stal ideovým základem nově vytvořeného demokratického státu a ovlivňoval po celou dobu jeho existence převážnou část inteligence a umělců. Stal se hlavním tónem celého klima tehdejší společnosti. V současnosti převažují dva přístupy k masarykismu. Zaprvé jeho uznávání a „uctívání“ jako něco zcela výjimečného a neopakovatelného a zadruhé nesystematické, spíše dílčí upozorňování na nedůslednosti až nesprávnosti některých Masarykových názorů. Dva extrémy, z nichž ani jeden nevede k objektivnímu objasnění a zhodnocení tradic první republiky, jako základní podobě svobodného demokratického českého státu, a jejich vztahu k současné české společnosti. Již sama tato situace odporuje Masarykovu myšlení, neboť značná část jeho díla je věnována hodnocení dějinného vývoje, tehdejšího stavu společnosti a nárysu budoucích přeměn, což podle jeho názoru souvisí těsně s praktickým životem. Předpokládejme, že akce uspořádané v rámci vzpomnutí jeho 150. narozenin rozšíří a prohloubí pohled do Masarykova odkazu a ujasní, co z jeho myšlenek se stane metodou našeho života.

Obvykle se v projevech nebo článcích či vědeckých studiích zabývá úlohou Masaryka jako politika či filosofa, méně již jako vysokoškolského učitele

a vychovatele, ač v těchto rolích strávil téměř 35 let. V této krátké vzpomínce chci poukázat, že bude asi dobře, když chodbami naší „alma mater“ prolétnou některé z jeho zásad a myšlenek jako vysokoškolského učitele a vzbudí zamyšlení, odborné spory a hledání cest porozumění a sjednocování tvořivého úsilí. Vždyť jsme přece Masarykova univerzita.

V „Hovorech“ Masaryk o sobě říká: „Já jsem nebyl horlivý učitel; přednášel jsem často nerad. Nezajímalo mě vykládat těmto hochům, co jiní napsali a učinili; říkal jsem jim, o tom jsou ty a ty knížky, pročtete si je a basta. Raději jsem s nimi přemýšlel o konkrétních a přítomných otázkách; mně bylo milejší, když se mně na něco ptali, nebo se se mnou přeli: Alespoň jsem viděl, že myslí a jak myslí, a sám jsem se v ledasčems poučil“.¹ I když Masaryk, jak je zřejmé z uvedeného citátu, nepokládal sebe za pravého pedagoga, přesto všichni, kteří vzpomínali na jeho působení, se shodovali, že šlo o pedagoga nevšedních kvalit. Podmanivost jeho pedagogického působení nepramenila z vnějšího patosu a jiných formálních řečnických praktik, získával studenty především obsahem mluveného slova a na něm založenou silou ducha, která z něho při přednáškách pramenila.

Z dalších postřehů k profilu Masaryka jako profesora uveďme, že nechtěl být učitelem, který nalévá studentům svoji vědu, ale starším druhem, který pomocí svých zkušeností pomáhá mladšímu. U studentů však předpokládal jako cosi samozřejmého, že každý prostuduje vše, co je zapotřebí. V tom směru spoléhal na ně samé, na jejich touhu poznávat

¹ K. ČAPEK, *Hovory s T.G. Masarykem*, II, Praha 1931, s. 23.

a vědět. Nenadaný student pro něj neexistoval. Nechválil, nehaněl, varoval se vyslovit soud o člověku, jasně a zřetelně však vyslovoval mínění o názorech a skutcích. Na své posluchače silně působil svou demokratičností a kritičností. Zásadně mu šlo o pěstování charakterů vzdělaných, samostatných, tvořivých, eticky vyhraněných. Vše, co bylo řečeno, však nepřesvědčí čtenáře o mimořádné působnosti Masaryka jako vysokoškolského učitele, pokud není podloženo jeho vědeckou úrovní a působností.

Závěr 19. století a počátek 20. století byl shodou okolností dobou velice příznivou pro vědeckou práci. Mimořádně živá byla například ediční aktivita, kde vydávání v té době významných děl v češtině předstihlo mnohdy i německou literaturu. Například díla Tardea (Zákony sociální) a G. Le Bona (Duše davu, Psychologické zákony myšlení) vyšly česky o několik let dříve než německy. Pro ilustraci: česky vyšly na konci 19. století spisy Jheringa (Boj o právo), Hennenquina (Vědecká kritika), spisy Lassaleovy, Kropotkinovy, Tolstého. V roce 1900 byl vydán první česky psaný systém sociologie a to B. Foustův překlad Giddingsových „Základů sociologie“ atd. Jak patrně z těchto několika příkladů šlo o bohatý výběr ze světové sociologické literatury, který podstatně přispěl k rozvoji českého sociologického myšlení. A právě v této době se Masaryk soustředěně věnoval sociologii a díky vysoké odbornosti a výjimečným osobnostním kvalitám se stal pravým učitelem a duchovním vůdcem české inteligence.

Ačkoliv Masaryk nevytvořil ucelený systém sociologie, přece se stal jejím zakladatelem, protože byl u nás první, kdo ji začal odborně pěstovat. Vyvažoval tento nedostatek přístupem, který tvoří charakteristický odborný profil jeho osobnosti a to:

Předně chránil před mrtvou knižní učeností tím, že vedl studenty k přímému pozorování a prožívání společenských dějů.

Za druhé při řešení konkrétních a speciálních dějů uplatňoval širší hledisko sociologické a zaváděl toto hledisko do četných oborů veřejného života.

Za třetí kriticky hodnotil různá učení a vedl studenty k samostatnosti a „tvůrčí syntéze“, čímž je odvracel od eklekticismu, kterému v té době často podléhali čeští literáti.

Za čtvrté vedl vědeckou práci k tvorbě nových pozitivních myšlenek, na nichž mohla mladá generace dále stavět.

Tento zvláštní „masarykovský“ myšlenkový svět byl znamenitou školou pro studenty a jiné odborné pracovníky, kteří dovedli jeho podněty samostatně zpracovat a dál rozvíjet.

O šíři Masarykovy působnosti svědčí i to, že ač profesor filosofické fakulty již od roku 1893 jako poslanec na říšské radě, při jednání o reformě právnických studií, navrhol sociologii jako povinný předmět pro právnícké fakulty. Málo je také známo, že všeobecnou pozornost v české veřejnosti vzbudil spor o „právo historické a přirozené“.² Čeští političtí realisté ustavili v roce 1900 „Českou stranu lidovou“ a na jejím ustavujícím sjezdu Masaryk prohlásil: „Dovoláváme se především práva tzv. přirozeného, a jím dáváme obsah právu historickému. Víme, že některé směry moderní státovědy o právu přirozeném mají jisté pochybnosti...“.³ Na tato slova se ozvali někteří autoři s tvrzením, že uznávají pouze právo historické a právo přirozené pokládají za překonané. Toto stanovisko zastávala i právnícká fakulta, která koncem roku 1900 pod redakcí B. Riegra začala vydávat „Sborník věd právních a státních“, v němž vládl směr historicko-právní. Masaryk proto v časopise „Čas“ obhajoval své stanovisko, které vyložil i na veřejných univerzitních přednáškách o „základech právní filosofie“. V průběhu dizkuzy se postupně vytvořila mezi právníky opozice proti konzervativnímu směru, uznávanému oficiální vědou. Jsou to projevy J. Moníka, E. Chalupného, Kopalova studie „Obnova problému přirozeného práva v soudobé literatuře právnícké i sociologické“, ve které uvádí, že pojem přirozeného práva náleží k nejstarším ve filosofii i v právní vědě.

Tento konkrétní příklad vědecké dizkuzy ilustruje, že pro Masaryka měly největší význam ony problémy, které souvisely s životem a ovlivňovaly jak vědecké poznání, tak praktické řešení. Masaryk vždy zdůrazňoval, že nikdo z těch, kteří hledají pravdu, neosměl se pokládat svou odpověď za poslední slovo v určité otázce, ani se domnívat, že jeho řešením byl problém vyřešen beze zbytku. Zároveň však byl přesvědčen, že ač je život plynulý a proměnný, přece je v něm řád, zákonitost, ne chaos.

A co říci závěrem této úvahy? I když jde o dílčí poznámku o Masarykovi jako vysokoškolském učiteli, bude užitečná, když podpoří pocity chtění dobrat se toho, které myšlenky a činy Masaryka jsou pro současnost inspirující a které jsou sporné a posílí snahu účastnit se jejich zúrodnění v nových podmínkách.

Použitá literatura:

- Bláha, J.A.: Filosofie mravnosti, Brno, 1922
Čapek, K.: Hovory s T.G. Masarykem, I a II, edice Aventina, Praha, 1929

² Pozn.: K tomu blíže: URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromého, C.H. Beck, Praha 1994, s. 115.

³ CHALUPNÝ, E.: Úvod do sociologie, III, s. 387.

Chalupný, E.: Úvod do sociologie, díl III., Melantrich, Praha 1926

Chalupný, E.: Vývoj sociologie 19. století (1835–1904), díl II. sv. 2. Praha 1948

Opat, J.: Filozof a politik T.G. Masaryk 1882–1893,

Melantrich, Praha 1940

Tvrdý, J.: Vývoj filosofického myšlení evropského, Brno, 1923

Úrfus, V. : Historické základy novodobého práva soukromého, C.H. Beck, Praha 1994,